Marius Mazilu

PRAVILA DE LA GOVORA. NOTE FILOLOGICE PRIVIND COMPLETAREA UNOR OMISIUNI, LĂMURIREA UNOR PASAJE OBSCURE ŞI SEMNALAREA UNOR PROBLEME DE TRADUCERE

Continuăm[1], în acest articol, observaţiile prilejuite de consultarea ediţiei princeps a *Pravilei de la Govora*[2], prin comparaţie cu traducerea existentă în ms. rom. BAR 2471[3] (cea care a stat la baza tipăriturii), aparţinând călugărului oltean Mihail Moxa, şi cu versiunea slavonă originală a scrierii, din ms. sl. 726[4]. Astfel, am putut completa omisiunile din textul tipărit la 1640[5], îndrepta lecţiunile greşite[6] ale tipografilor Meletie Macedoneanul şi Ştefan din Ohrida, şi limpezi anumite pasaje, unde traducerea nu era suficient de clară.

I. COMPLETAREA UNOR OMISIUNI

1. *Iară se cade în trei părţi să se împarţă, doauo<părţi> preotului, iară a treia parte, ostenitorilor şi slujitorilor* (p. 20/2–4). Omisiune completată după ms. rom. BAR 2471, f. 7^{v}/9; cf. şi. ms. sl. BAR 726, f. 6^{r}/1–2: **двѣ чѧсти єреѡ**.

2. *Când va vrea fiecarele să priimească o muiare de ispoveadă, întâiu să se întărească pre sine cu rugăciune şi cu rugări, şi să cetească aceşti <psalmi>* (p. 45/9–12). Omisiune completată după ms. rom. BAR 2471, f. 21^{v}/1; cf. şi ms. sl. BAR 726, f. 19^{r}/5: **поѧ сїѧ ѱалмы**.

---

[1] Vezi articolul nostru, *Pentru o nouă ediţie a* ***Pravilei de la Govora*** (1640), în „Limba română”, LXVII, nr. 3–4/2018, p. 331–340.

[2] Vezi Ioan Bianu, Nerva Hodoş, *Bibliografia românească veche. 1508–1830*, tomul I, Bucureşti, 1903, p. 108–114. Trimiterile din pasajele de mai jos se fac la exemplarul aflat la BAR, filiala Bucureşti, sub cota CRV 39 unicat.

[3] Vezi Gabriel Ştrempel, *Catalogul manuscriselor româneşti*, I, Bucureşti, 1983, p. 283.

[4] Vezi P.P. Panaitescu, Zamfira Mihail, *Catalogul manuscriselor slavo-române şi slave din Biblioteca Academiei Române*, vol. III/partea I-a, Bucureşti, 2018, p. 163–166.

[5] Omisiunile identificate în textul ediţiei princeps a *Pravilei de la Govora* au fost marcate între paranteze unghiulare. Anumite lecţiuni (discutate la punctele I. 1. şi I. 9) se pot explica şi prin opţiunea tipografului de a evita exprimarea redundantă din pasajele respective.

[6] Lecţiunile refăcute şi alte cuvinte discutate au fost marcate cu litere aldine.

LR, LXIX, nr. 1, p. 23–29, Bucureşti, 2020

BDD-A31884 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 12:57:45 UTC)

3. *Iară <de iaste> călugăr, să mănânce brânză şi peaşte, apoi iară să între întru pocaiania lui* (p. 75/9–11). Omisiune completată după ms. rom. BAR 2471, f. 37^{v}/12; cf. şi ms. sl. BAR 726, f. 35^{r}/10: **аще ли є҆с҆ мни**^{х}.

4. *Iară sâmbăta şi dumineca, şi la prazdnice domneşti, metanii să nu se facă, ce mai vârtos <dentru mari osteninţe şi> dentru mari învăţături noauo ale postului* (p. 83/4–8). Omisiune completată după ms. rom. BAR 2471, f. 42^{r}/3–4; cf. şi ms. sl. BAR 721, f. 39^{v}/1: **н ѫипа҆ч ѿ великыи**^{х} **троудовь и**.

5. *Oarecine-ş lasă părinţii bătrâni şi slabi, iară nu-i cinstesc şi să-i hrănească pre dinşii, ce <se vor duce de> se vor postrigi călugări fără de învăţătura părinţilor lor, anatema aceştea, şi şi cela ce-l călugăreaşte* (p. 154/12–17). Omisiune completată după ms. rom. BAR 2471, f. 82^{v}/3; cf. şi ms. sl. BAR 726, f. 80^{r}/3: **отидє**^{т}.

6. *Iară înlăuntrul a opta spiţă, să fie nuntă, ce se zice <spre chipul> feciorilor ai trei veri, că această rudă se cheamă până în a 8 <-a> stepenă* (p. 202/9–12). Omisiune completată după ms. rom. BAR 2471, f. 109^{r}/4; cf. şi ms. sl. BAR 724, f. 109^{r}/9–10: **си рѣ҆ч на подобїє трїє**^{х} **бра**^{т}**ѵчѧ**^{д}.

7. *Iară popa cela ce-i priimeaşte <şi-i blagosloveaşte> pre dinşii, să se gonească de la bisearică şi de leturghie 1 an, şi metanii câte o miie în zi* (p. 226/14–16). Omisiune completată după ms. rom. BAR 2471, f. 121^{v}/12–13 (f. 123^{v}, după numerotarea BAR)[7]; cf. şi ms. sl. BAR 724, f. 125^{r}/6: **и бл҆свѧщєи и**^{х}.

8. *„Întoarce ochii miei, ca să nu vază de ceale deşarte, şi întru calea ta <mă> înviiază”* (p. 249/13-15). Omisiune completată după ms. rom. BAR 2471, f. 138^{r}/5 (f. 140^{r}, după numerotarea BAR); cf. şi ms. sl. BAR 726, f. 140^{r}/9–10: **въ пѫти твоє**^{м} **живи мѧ**.

9. *Preotul, de nu va face orice după tocmeala sfinţilor părinţi, şi praznicele cealea ce-s puse cu leage nu le va cinsti, mai vârtos şi pre alţii-i va învăţa aşa, ce va face după voia lui, unii ca aceia să fie lepădaţi <şi să se scoaţă>* (p. 259/6–11). Omisiune completată după ms. rom. BAR. 2471, f. 142^{r}/6 (f. 144^{r}, după numerotarea BAR); cf. şi ms. sl. BAR 726, f. 145^{v}/15: **и да извръжє**^{т} **сѧ**.

10. *Oarece om de voia lui se va arunca pre sine dentr-un ţermure jo*s, *şi va muri, sau întru o apă, sau dentru o piatră, sau se va junghea însuş <cu un cuţit>* (...), *unii ca aceia să nu se îngroape ca creştinii* (..) (p. 275/14–19). Omisiune completată după ms. rom. BAR. 2471, f. 150^{r}/7 (f. 152^{r}, după numerotarea BAR); cf. şi ms. sl. 726, f. 158^{v}/12: **или ножє**^{м} **заколєт сѧ**.

11. *Iară la zilele de apoi mărturisim Domnul nostru Isus Hristos, Unul Născut, Fiiul lui Dumnezeu, <ce e de la Dumnezeu> adevăr* (...) (p. 318/10–12). Omisiune completată după ms. rom. 2471 BAR, f. 177^{r}/6 (f. 179^{r} în numerotarea BAR); cf. şi ms. sl. BAR 726, f. 183^{r}/2: **иже ѿ б҃а истинна**.

[7] Numerotarea mecanică a BAR conţine o inexactitate, după fila 115^{r} urmând fila 117^{r}.

BDD-A31884 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 12:57:45 UTC)

12. *<(121)> De va şădea diaconul...* (p. 228/14). Numărul articolului de lege corespunzător acestui paragraf a fost restituit după ms. rom. BAR 2471, f. 123^{v}/3 (f. 125^{v}, după numerotarea BAR); cf. şi ms. sl. BAR 726, f. 127^{r}/17.

II. CORECTAREA UNOR LECŢIUNI GREŞITE

13. *Deci iară iaste ş-altul, când face oarece păcat mare sau mic, şi ia învăţătură,* ***cât i*** *se cade lui derept multe păcate ale lui, în mulţ ai robeaşte, iară altul întru puţinea vreame învăţătura lui o umple* (p. 55/17–18–56/1–5). Tipărit: **къ ѧнтью.** Corectat după ms. rom. BAR 2471, f. 27^{r}/5; cf. şi ms. sl. BAR 726, f. 24^{v}/3–4: **и прїимет заповдѣ елико дс҃ите моу.**

14. *Iară* ***de va fi*** *den cele mici amestecăciuni de sânge, sau den cele mari, cade-se învăţături mai mari să facă* (p. 62/1-3).Tipărit: **де нȣ ва фи.** Corectat după ms. rom. BAR 2471, f. 30^{r}/17; cf. şi ms. sl. BAR 726, f. 27^{v}/12–13: **аще ѿ малиикх кръвомѣшенїи бы҃.**

15. *Iară de nu va fi fost* ***încă*** *preot şi va fi umblat la furat, acesta popă să nu fie, ce mai vârtos să ia învăţătură, ca un curvariu şi ca o curvă* (p. 73/14–18). Tipărit: **ѧсѫ.** Corectat după ms. rom. BAR 2471, f. 36^{v}/16; cf. şi ms. sl. BAR 726, f.34^{r}/13: **а иже нс҃ѣ ıереи еще.**

16. *Iară de va fi* ***încă*** *unul curat, ce să aibă puteare, atunce să stea înaintea oltariului, nice a d<ou>a o<a>ră să nu ia cununa* (p. 182/3–5). Tipărit: **ѧсѫ.** Corectat după ms. rom. BAR 2471, f. 97^{v}/10; cf. şi ms. sl. BAR 726, f. 95^{r}/14–15: **аще едино дв҃твȣеть еще.**

17. *Sânt îngeri în fiece bisearecă, de scriu pre ceia ce* ***se postesc*** (p. 300/16–17). Tipărit: **се покъескь.** Corectat după ms. rom. BAR 2471, f. 166^{v}/8 (f. 168^{v} după numerotarea BAR); cf. şi ms. sl. 726, f. 173^{r}/7: **постѧщѫѧ сѧ.**

18. *Călugărul ce va cădea cu parte bărbătească sau cu dobitoc, şi se va înfrunta,* ***să se postească*** *8 ai, şi metanii 150* (p. 325/13–16).Tipărit: **съ҃ покъѧ҃кѫ.** Corectat după ms. rom. BAR 2471, f. 182^{r}/1–2 (f. 184^{r} după numerotarea BAR); cf. şi ms. sl. BAR 726, f. 187^{v}/6: **да постисѧ.**

19. *Oarecine va spurca muiare <a> fratelui de* ***duhovnic****, aceasta nemica nu o socoteaşte* (p. 148/7).Tipărit: **д҃ховникȣ.** Notarea lui ȣ final reprezintă o grafie greşită, preluată din ms. rom. BAR 2471 (f. 78^{v}/17), acolo unde Moxa corectează pasajul iniţial: „**Ѡаречине ва споуркамоуıарѧ фрателоуи де д҃ховникȣ съȣ**, ştergându-l doar pe **съȣ**, nu şi pe ȣ.

20. *Călugărul, de va fi în mănăstire şi va strânge mulţime de aveare întru ascuns de igumenul, să aibă pocaianie 1 an, şi metanii 2 mii* ***de zi*** (p. 321/1–4). Menţiunea ***de zi*** este un adaos nejustificat al tipografului, aceasta neregăsindu-se nici în ms. rom. BAR. 2471, f. 179^{v}/2 (f. 181^{v}, după numerotarea BAR), nici în ms. sl. BAR 726, f. 185^{r}/4: **лѣт҃а поклон҃ѕ҃в.**

BDD-A31884 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 12:57:45 UTC)

III. PROBLEME DE TRADUCERE

21. *Încă mai vârtos a blăstema pre cei de trei ori lepădaţi eretici, întâiu pre Aria, şi cu dinsul Nistorii, şi Savelie, şi Teodor, şi* ***Teodot***[8]*, hulitori şi bârfitori şi vrajmaşii Sfintei Troiţi* (p. 123/23–124/1–4). Tipărit: **ѳєѡдота**. Formă preluată din ms. rom. BAR 2471, f. 65^{r}/4, aflată, la rândul ei, sub influenţa grafiei slavone a numelui masculin: **ѳєѡдота** (v. ms. sl. BAR 726, f. 62^{r}/9).

22. *Purtările dracului sânt aceastea: jucărăli ceale pizmaşe şi* ***pre amăruntul****, şi vânările, plesnetele şi alăutele* (...) (vezi CRV 39 unicat, p. 249/6–9, şi ms. rom. BAR 2471, f. 135^{v}/14–17 – f. 137^{v}, după numerotarea BAR –). Locuţiunea adverbială *pre amănuntul* traduce, în mod greşit, corespondentul slavon **подроміа** (vezi ms. sl. BAR 726, f. 140^{r}/3), provenit, la rândul lui, din slavonescul **подр8ма** „hipodrom”. Necunoscând înţelesul acestui cuvânt, Moxa l-a confundat cu un altul, şi anume cu **подробныи** „mărunte; felurite, diverse”.[9] Astfel, traducerea corectă ar fi fost: *jucărăli ceale pizmaşe şi* ***hipodromurile****, şi vânările, plesnetele şi alăutele* (...).

23. *Sfânta Troiţă, Tatăl şi Fiiul şi Duhul Sfânt, necurat şi* ***nedeplin*** *mărturisiţi* (p. 162/8–10). Tipărit: **дє нєпли**$\widehat{\text{и}}$. Lecţiunea greşită „de neplin” este preluată de tipograf din ms. rom. BAR 2471, f. 86^{v}/11. Aceasta a fost corectată prin raportare la ms. sl. BAR 726, f. 84^{r}/11–12, unde cuvântul echivalent este **неисправленно** „incorect”[10].

24. *Muiarea otrăvitoare, până la moartea ei să se pocăiască, şi metanie,* ***cât e untunearec într-o zi*** (p. 232/2–4). Sintagma „cât e untunearec într-o zi” este reprodusă întocmai din ms. rom. BAR 2471, f. 125^{v}/1–2 (f. 127^{v}, după numerotarea BAR): ea reprezintă echivalarea slavonescului **тъмж** (v. ms. sl. 726, f. 129^{r}/8), în traducere exactă: „untunearec”, cu sensul „un număr foarte mare”. Textul slavon original nu prescrie, aşadar, un anumit număr de metanii pe durata unei singure zile, ci stabileşte ca penitentul să facă metanii nenumărate până la sfârşitul vieţii.

25. a. *Iară de va fi cu călugăriţă mare, 12 ai, şi metanii la an, doauo* ***povări*** (p. 257/18–258/1–2).

Cuvântul *povară* apare numai în textul tipărit, înlocuind slova **в**, încercuită, din ms. rom. BAR 2471, f. 141^{r}/13 (f. 143^{r}, după numerotarea BAR); cf. şi ms. sl. BAR 726, f. 145^{r}/5.

Aceeaşi soluţie, a înlocuirii slovei **в** încercuite din manuscrisul lui Moxa, ne propune tipograful şi în alte două pasaje ale *Pravilei*:

[8] Teodot (= Theodotus din Bizanţ), cel mai vechi adept al ereziei adopţianiste, care nega existenţa unui Dumnezeu trinitar şi divinitatea lui Iisus (considerat doar ca fiu adoptiv al lui Dumnezeu şi legat de Duhul Sfânt numai printr-o unitate de voinţă, nu şi de substanţă), este excomunicat de Papa Victor, în anul 190.

[9] De altfel, într-un alt loc din *Pravilă*, călugărul oltean traduce prin *pre amăruntul* slavonescul **подробнѹ** (vezi ms. sl. BAR 726, f. 48^{v}/15): *Direpт aceaea, iată* ***pre amăruntul*** *tocmim şi învăţăm* (vezi CRV 39 unicat, p. 101/2-4; cf. şi ms. rom. BAR 2471, f. 51^{r}/15).

[10] Mulţumim d-lui Al. Mareş pentru semnalarea acestor erori de traducere (de la punctele 22 şi 23).

BDD-A31884 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 12:57:45 UTC)

b. *Oarece călugăr va cădea întru limbi, şi de nevoie va fi nevoit de dinşii să curvească cu muiare şi să mănânce carne şi ş-alte spurcăciuni, să se pocăiască 5 ai, şi metanii 2* ***povări*** *să facă la an, şi după 5 ai să se cuminece* (p. 264/16–18–265/1–3)[11].

c. *În an sânt 12 luni, iară săptămâni, 52. Zile, 365, şi ceasuri, 4162. Şi meždočasii, două* ***povări*** *şi şasezeci* (p. 338)[12].

Aşadar, tipograful *Pravilei* a interpretat slova ѯ încercuită ca un echivalent pentru „ѯ „2000”, folosind în locul acesteia cuvântul *povară*, cu valoare numerică (1000).

IV. DIFERENŢE DE ORDIN LEXICAL ÎNTRE TIPĂRITURĂ ŞI TRADUCEREA MANUSCRISĂ

Există, în textul tipărit al *Pravilei*, o serie de cuvinte pentru care îngrijitorul ediţiei a preferat sinonime sau forme diferite în locul termenilor folosiţi de Moxa în traducerea sa. Aceasta este situaţia unor cuvinte precum *vor moşteni* (CRV 39 unicat, p. 21/16–17) pentru *vor ocina* (ms. rom. BAR 2471, f. 8^{v}/3), *să-l preoţească* (CRV 39 unicat, p. 23/12) pentru *să-l hirotonosească* (ms. rom. BAR 2471, f. 9^{r}/15), *cuminicătură* (CRV 39 unicat, p. 25/4) pentru *priceştenie* (ms. rom. BAR 2471, f. 10^{r}/8), *au zis* (CRV 39 unicat, p. 34/17) pentru *au grăit* (ms. rom. BAR 2471, f. 15^{v}/2–3), *ai* (CRV 39 unicat, p. 43/9) pentru *leat* (ms. rom. BAR 2471, f. 20^{r}/12), *ani* (CRV 39 unicat, p. 57/7) pentru *aii* (ms. rom. BAR 2471, f. 27^{v}/14), *dinsul* (CRV 39 unicat, p. 87/11, şi p. 91/14) pentru *nusul* (ms. rom. BAR 2471, f. 44^{r}/14), respectiv *însul* (ms. rom. BAR 2471, f. 46^{v}/3), *popă* (CRV 39 unicat, p. 117/14) pentru *preot* (ms. rom. BAR 2471, f. 61^{r}/2), *câteodată* (CRV 39 unicat, p. 165/4–5) pentru *dinioară* (ms. rom. BAR 2471, f. 88^{r}/13), *alegând* (CRV 39 unicat, p. 165/6) pentru *fără numai* (ms. rom. BAR 2471, f. 88^{r}/15), *Mântuitoriul* (CRV 39 unicat, p. 311/14) pentru *Ispăsitoriul* (ms. rom. BAR 2471, f. 173^{r}/10 – f. 175^{r}, după notarea mecanică a BAR), *ocăraşte* (CRV 39 unicat, p. 342/3) pentru *nu iubesc* (ms. rom. BAR 2471, f. 191^{r}/7 – f. 193^{r}, după numerotarea mecanică a BAR).

În încheiere, atragem atenţia asupra unei afirmaţii pe care am făcut-o în articolul nostru (vezi nota 1), cu privire la o lecţiunea a lui Al. Odobescu, primul editor modern al *Pravilei de la Govora*, în anul 1884. Susţineam acolo faptul că, în pasajul: *Pahomie, iată ceale ce tocmeşti tu* ***de tinereţi*** *şi în deşert şezi într-această peşteră*, cuvântul subliniat cu aldine ar fi trebuit citit: ***de tine***, aşa cum apare el tipărit în CRV 39 unicat, p. 303/15–16 (vezi fig. 1) (cf. ms. rom. BAR 2471,

[11] A se consulta, pentru comparare, ms. rom. BAR 2471, f. 145^{v}/1 (f. 147^{v}, după numerotarea BAR); cf. şi ms. sl. BAR 726, f. 149^{r}/17.

[12] Vezi ms. rom. BAR 2471, f. 189^{r}/4 (f. 191^{r}, după numerotarea BAR); cf. şi ms. sl. BAR. 726, f. 197^{v}/4.

BDD-A31884 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 12:57:45 UTC)

f.170^{r}/10, şi ms. sl. BAR 726, f. 174^{v}/3–4: **ꙗже осебѣ оуже бо исправиль еси**). Confruntând mai multe exemplare ale *Pravilei*, am ajuns la concluzia că Odobescu a avut la dispoziţie un volum aparţinând altui tiraj al cărţii, destinat tot Ţării Româneşti (probabil, ulterior, care conţinea corectarea unor greşeli, fără a se mai consulta însă manuscrisul lui Moxa), diferit în cel puţin două locuri: cel invocat anterior (vezi, prin comparaţie, fig. 2), şi un altul, aflat pe pagina de gardă a *Pravilei*, care vizează imprimarea diferită a cuvântului ***tiparna*** „tiparniţa" (vezi, prin comparaţie, fig. 3 şi fig. 4).

THE CODE OF LAWSFROM GOVORA. PHILOLOGICAL NOTES ON COMPLETING SOME OMISSIONS, CLARIFYING SOME OBSCURE PASSAGES AND HIGHLIGHTING SOME TRANSLATION PROBLEMS

(Abstract)

The present article continues the observations made in a previous study (see note 1), on identifying certain differences between the printed text of *The Code of Laws from Govora*, from 1640, on theone hand, and the Rom. ms. BAR 2471 (which contains Moxa's translation and on which the print was based) and the Slavonic original of the Romanian text (Sl. ms. BAR 726), on the other hand. Most of the examples refer to omissions or erroneous readingsby the typographers of *The Code of Laws*, which make the text lose its meaning in various places. To a lesser extent, one can speak about inappropriate translation solutions which belong to Moxa, taken over as such by typographers. Besides these aspects, in some situations, the typographers' lexical preferences differ from the translator's. With a view to accomplishing a new critical edition of *The Code of Laws from Govora*, these observations need to be taken into consideration.

Cuvinte-cheie: ediţie, *Pravila de la Govora*, manuscris românesc, manuscris slavon.

Keywords: edition, Romanian manuscript, Slavonic manuscript, *The Code of Laws from Govora.*

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti",
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13

BDD-A31884 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 12:57:45 UTC)

ANEXE

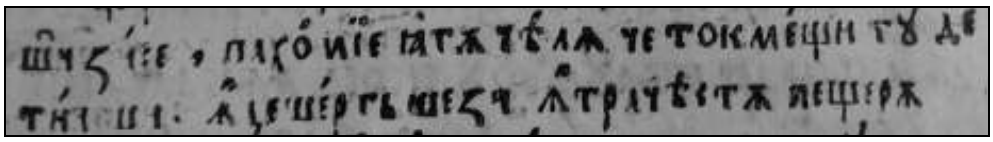

Figura 1

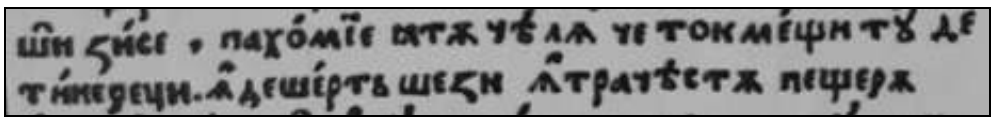

Figura 2

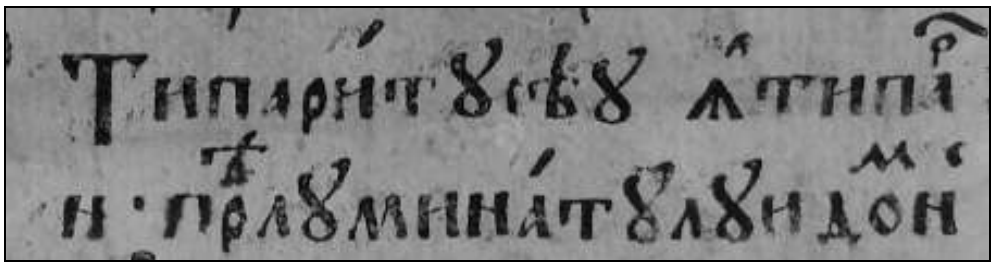

Figura 3

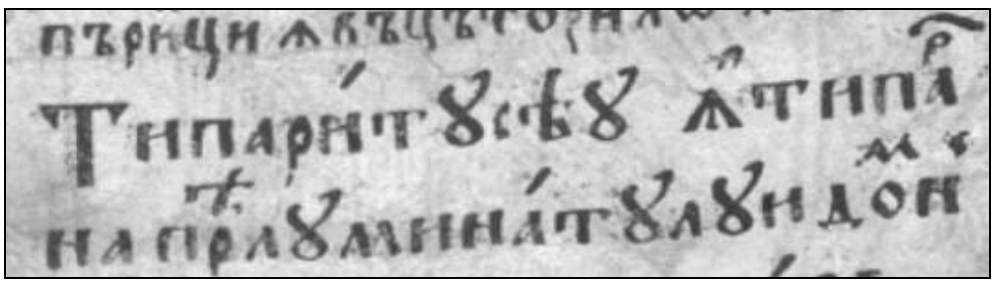

Figura 4

BDD-A31884 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 12:57:45 UTC)